

v současné době. Tato kapitola totiž obsahuje mnoho trefných souvislostí popisujících obecně místo terciárního vzdělávání v soudobé společnosti. Záběr této kapitoly je opravdu široký, místy čtenář téměř zapomene, že drží v rukou publikaci věnovanou především vysokému školství, neboť jsou zde řešena i taková témata jako například koncept kvality a udržitelnosti života, koncept otevřené společnosti apod. a čtenář získává širší povědomí o kontextu vývoje vysokoškolského vzdělávání.

Libor Prudký, Petr Pabian, Karel Šima:

ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLSTVÍ. NA CESTĚ OD ELITNÍHO K UNIVERZÁLNÍMU VZDĚLÁVÁNÍ 1989–2009.

Praha, Grada Publishing 2010, 162 stran.
ISBN 978-80-247-3009-7.

Kniha *České vysoké školství. Na cestě od elitního k univerzálnímu vzdělávání 1989–2009* autorů Libora Prudkého, Petra Pabiana a Karla Šimy se systematicky zabývá vývojem českého vysokého školství za posledních dvacet let a zároveň předkládá k diskusi koncepty vztažené ke společnosti vědění a načrtává alternativní konceptuální rámec ke stávajícím vysokoškolským politikám. Jedná se o první takto ucelenou publikaci, která se zaměřuje na různé aspekty vysokého školství. Vychází velice aktuálně v době, kdy se – alespoň částečně – rozběhla diskuse o českém vysokém školství a jeho reformách. V tomto ohledu představuje publikace materiál, který může zájemcům přiblížit systém českého vysokého školství, důležité mezníky a souvislosti jeho vývoje a chystaných změn. A těm, kteří se tématem zabývají výzkumně či z hlediska vědních politik (či obojí) přináší hutný přehled rámovaný zajímavými výzkumnými otázkami, které umožňují přemyslet některé zaběhnuté předpoklady a interpretace obíhající především (ale nejen) v diskursu vysokoškolských a vědních politik. Navíc přináší na základě analýz otázky, které v této diskusi mohou pomoci prokreslit konkrétní témata a podnitit další otázky.

Autoři vstupují s touto publikací do terénu, který nedisponuje akademicky vyprofilovanou a rozrůzněnou diskusí. Debaty probíhající na úrovni veřejných politik postrádají sdílené rámce, které by různé pozice usadily a umožnily nahlížet transformaci vysokoškolského vzdělávání v širším horizontu namísto diskusí dílčích (jakkoliv důležitých) jednotlivostí jako je například role bakalářského studia či otázka školného. To podle mého názoru také vede autory k tomu, že v předmluvě zdůrazňují vědeckou povahu své práce a předkládá-

Celkový dojem z publikace je bohužel poněkud rozpačitý. Rozhodně se vyjadřuje k vysoce důležitým otázkám současného vysokého školství a předkládá zajímavá data a zajímavé úvahy a hypotézy. Ovšem ačkoli autoři otevřeně přiznávají, že jednotlivé kapitoly zpracovávali odděleně a samostatně, přesto je pojednání jednotlivých kapitol natolik různorodé, že se nabízí spíše označení sborník než kniha.

Pavla Bergmannová

né publikace a deklarují snahu přinést pohled, který by měl umožnit „přesněji vymezit pole diskusí a situovanost jednotlivých pozic, a přenést tím její centrum blíže věcné argumentaci“ (s. 10). Distančují se od „zúženého pohledu samotných aktérů“ a od „lobbyistických a ideologických zájmů zainteresovaných skupin“ (tamtéž). To u vědecké publikace nebývá obvyklé, rozumí se to samo sebou.

Kniha je rozdělena do čtyř kapitol, přičemž stěžejní jsou prostřední dvě. Ta první z nich (v knize druhá) „Od elitního k univerzálnímu terciárnímu vzdělávání: tematické pohledy“ je postavená na empirickém materiálu – datech z různých výzkumů věnovaných vysokému školství, analýze vědních a vysokoškolských politik a dopadu zákonů. Této části je v knize věnován největší prostor. Ta druhá z nich (v knize třetí) „Masifikace a obsahy terciárního vzdělávání“ je textově úspornější, po analýzách empirického materiálu přináší otázky po smyslu a cílech vysokoškolského vzdělávání a nabízí některé nástroje pro uchopení společnosti vědění.

Z hlediska celkového obsahu v první kapitole představuje Petr Pabian konceptuální rámec publikace a stručně přibližuje teorii Martina Trowa, významného amerického sociologa vzdělávání, okolo které je publikace vystavěna. Trow na základě studia procesů spojených s proměnou vysokého školství ve Spojených státech odlišil tři fáze vzdělávání: elitní, masové a univerzální. Zároveň definoval deset hlavních oblastí, ve kterých dochází v souvislosti s nárůstem počtu studujících k proměnám celého systému. Patří mezi ně: vnímání přístupu k terciárnímu vzdělávání, funkce vysokého školství,

kurikulum a formy výuky, studentská kariéra, institucionální diverzita a charakteristiky institucí, rozhodovací mechanismy, standardy kvality, kritéria pro vstup do terciárního vzdělávání, akademická správa a vládnutí v rámci institucí.

Hlavním klíčem pro odlišení jednotlivých fází definovaných Trowem jsou počty studujících ve vysokoškolském systému, respektive jejich podíl z příslušné věkové skupiny. Elitní vzdělávání určené poměrně úzké skupině mladých lidí (kvantitativně vyjádřeno do 15%) se postupně proměnilo ve vzdělávání masové (35–50%), určené větším počtům studujících po vzdělávání univerzální, které přesahuje poloviční podíl kohorty studujících na vysokých školách. Spolu s narůstajícím počtem studujících se proměňuje celý vzdělávací systém. Kapitola uzavírá stručný přehled vývoje počtu studujících, ze kterého je zřejmé, že podle procentuálních podílů studujících přiřazených k jednotlivým fázím Trowova modelu se české vysoké školství proměnilo z elitního (s trendem k masovému) na počátku 90. let k masovému systému, který již hraničí s univerzální fází vysokoškolského vzdělávání. V definici jednotlivých fází nejde ale jen o čísla, ale i o proměny v dalších definovaných a výše vypsanych dimenzích. Autoři v knize hledají odpověď na otázku, v jaké fázi se české vysoké školství nachází a zda vývoj, ke kterému dochází, je v jednotlivých oblastech rovnoměrný a synergetický, či protichůdný a konfliktní.

V druhé kapitole autoři podávají výklad vztahený k Trowovým deseti dimenzím, nicméně neanalyzují data podle těchto os, ale soustřeďují se na tři okruhy – studující, vyučující a věda a výzkum na vysokých školách. Analýzy jsou postavené na dostupných datech a dosavadních výzkumech, které byly na poli českého vysokého školství uskutečněny. V těchto třech okruzích se objevují některé, i když ne všechny, výše popsané dimenze Martina Trowa a naopak věda a výzkum na vysokých školách není – překvapivě – zahrnuta do Trowovy definice. V českém kontextu, kdy se výzkum na vysokých školách (znovu) ustavuje v průběhu posledních dvaceti let (tedy autory sledovaného období), je to téma velmi důležité a specifické. Za minulého režimu se výzkum provozoval v ústavech tehdejší Československé akademie věd a od začátku 90. let až do současnosti se prostřednictvím nejrůznějších nástrojů (např. výzkumné záměry či výzkumná centra) na vysokých školách zavádí. Přes jistou specifickou českého kontextu lze považovat zahrnutí vědy a výzkumu do studia proměny vysokého školství za silný autorský vklad, který překračuje lokální kontext publikace.

Druhá kapitole je tedy členěna podle zmíněných tří okruhů. V první části druhé kapitoly se Libor Prudký zaměřuje na studující a rozkrývá jemnější procesy, které se odehrávají za celkovými čísly o jejich počtech. Ukazuje, že procesy, které vedou k masifi-

kaci/univerzalizaci systému, jsou značně rozrůzněné – oborově, vzhledem k obsazování stupňů studia (bakalářský, magisterský, doktorský) a k formě studia (prezenční, distanční). Studentská kariéra probíhá v českém kontextu v časovém rámci, který Prudký označuje jako „skokovou dynamiku“ – k významným proměnám dochází často v průběhu jednoho studijního cyklu.

Jedním z rysů univerzalizace je vyšší podíl studujících vyšších věkových kategorií – zde přispívají ke směřování k univerzalizaci systému především soukromé vysoké školy; trend je ale také patrný na veřejných školách spolu s nárůstem distančních studijních programů. Z výzkumů vyplývá, že většina studujících při studiu pracuje, což – v prvním plánu – odpovídá tomu, co Trow nazývá „prolamování mezi sférou učení a praxe“. Jak ale Prudký ukazuje, jedná se spíše o aktivitu studujících, než o systematickou aktivitu vysokých škol směřující k rozmlžení hranice mezi nabýváním teoretických a praktických znalostí. Je potom otázkou, nakolik je takové spojení pro studující skutečně přínosné a zda neznamena spíše překážku v podobě nedostatku času na studium. Ve shrnující kapitole v závěru knihy se ale k tomuto fenoménu vyjadřuje Prudký poněkud odlišně a zapojení studujících na trh práce interpretuje jako projev jejich větší zodpovědnosti za studium. Zvláštní oddíly jsou věnovány rovným šancím ke studiu a rozdílnosti v kvalitě uvnitř terciárního vzdělávání.

V druhé části kapitoly se Petr Pabian zaměřuje na změny, které přineslo masovění vysokých škol do vysokoškolské pedagogické práce a na postoje vysokoškolských pedagogů k probíhajícím změnám. Autor se v této široké oblasti zaměřuje na tři okruhy. Zaprvé se zabývá změnami souvisejícími s nárůstem počtu studujících, který nebyl doprovázen nárůstem počtu pedagogických sil, zadruhé se věnuje relevanci vysokoškolského (VŠ) studia a zatřetí se zaměřuje na vysokoškolské pedagogovy jako na členy akademické komunity. V oddíle zaměřeném na relevanci VŠ studia nachází autor rozpor mezi tím, jak s relevancí VŠ studia zacházejí vysoké školy (uvádí například nechuť vysokých škol přizpůsobit bakalářské studium profesní přípravě, či čistě akademický důraz Akreditační komise při posuzování studijních programů) a tím, že v masové fázi vysokého školství je důraz právě na relevanci VŠ studia (pro trh práce) jedním ze zásadních faktorů. Závěrečná část kapitoly je věnována akademické komunitě a zaměřuje se na vnitřní rozčlenění akademické komunity, na externí účastníky řízení vysokých škol a na rozdělení moci mezi tyto dvě skupiny. Zde autor zdůrazňuje přetrvávající akademické příbuzenství, tedy kariéry VŠ pedagogů odehrávající se v rámci jedné VŠ instituce, zároveň ale ukazuje, že se výrazně proměňují nižší patra akademické hierarchie a ubývá odborných asistentů a přibývá podíl vyučujících na pozicích asistentů a lektorů, jejichž pozice je velmi obtížná (vysoká pedagogická a administrativní zátěž, prekérnost pozice, nízké finanční ohodnocení).

Třetí část druhé kapitoly, jejímž autorem je Karel Šima, je věnována vědě a výzkumu. Autor nabízí stručný přehled toho, jak byla věda ustavována na vysokých školách od počátku 90. let, zaměřuje se především na přehled politik a jejich nástrojů. Diskutuje nekomplementárnost vysokoškolských a vědních politik, píše o jejich „mlhavém průniku“ na konci 90. let. Takto nepřipravené vstoupily vysoké školy do dalšího desetiletí, kdy se ze zákona začaly na vědě a výzkumu podílet. Autor ukazuje, že vágní pojetí výzkumu a chybějící vysokoškolská politika výzkumu i chybějící koncepce role vysokých škol ve vědních politikách, vedly k ustavení spíše tradiční humboldtovské představy o roli výzkumu na vysokých školách a jeho akademickém zakotvení. To se podle autora stalo také jednou z brzd diferenciací vysokého školství.

Po informačně hutné druhé kapitole je následující kapitola, jejímž autorem je Libor Prudký, pojata jako podklad pro otevření širší debaty o smyslu a obsahu českého vysokého školství a šířeji také po smyslu a obsahu společnosti vědění. V úvodu kapitoly Prudký formuluje otázky související s proměnou vysokoškolského vzdělávání, s nezamýšlenými důsledky reformních kroků. Podle Prudkého ponechává Trow otázky po smyslu a obsahu terciárního vzdělávání stranou. Jejich specifikace může dát Trowově konceptu odlišná vyznění a smysl, jak následně Prudký ukazuje, když rozvíjí některé z Trowových myšlenek – vliv nárůstu studujících na rovnost příležitostí ke vzdělávání, otevřenost terciárního vzdělávání vnějším aktérům, vliv nárůstu vzdělané populace na hospodářský růst a pozitivní vliv celoživotního vzdělávání. Autor rozvíjí každou z těchto myšlenek dvěma opačnými směry a ukazuje, k čemu může důraz na takový aspekt VŠ vzdělávání vést. S odkazem na autory jako Zygmunt Bauman či Miloslav Petrusek definuje jako hlavní problém současného VŠ vzdělávání to, že dochází ke střetu mezi pojetím vzdělávání jako ekonomické kategorie a jako kategorie sociální a kulturní. Prudký neadmítá neoliberální chápání vysokoškolských politik, ale volá po obohacení tohoto přístupu o prvky konceptu kvality a udržitelnosti života. Ústředním pojmem je pro Prudkého svoboda, která podle autora nabízí klíč k odpovědi po hledání obsahu a smyslu vysokoškolského vzdělávání, chápe ji jako ústřední pojem konceptu kvality a udržitelnosti života. Operacionalizuje pojetí svobody a definuje čtyři kroky svobodného rozhodování: dostatečné množství šancí (zde vychází z předpokladu, že růst variant nabídek napomáhá svobodnému rozhodování), dále rovnost přístupu k šancím, třetím krokem je převzetí zodpovědnosti za vlastní svobodná rozhodování a čtvrtý krok vytváření nových šancí pro ostatní. Podle autora spočívá role vysokých škol v podněcování směřování společnosti.

Poslední, čtvrtá kapitola je rozdělena do dvou oddílů. V prvním se autoři vrací k deseti dimenzím, jak je definoval Trow, a stručně je diskutují ve vztahu ke zpracovanému materiálu. Druhý oddíl se vrací k logice, na které je postavena první část knihy, diskutuje tedy shrnutí tří oblastí, na které autoři zaměřili pozornost: studující, vyučující a věda a výzkum.

Autory pojí zájem na vysokém školství nejen jako na výzkumném tématu, na němž si mohou budovat svůj akademický kredit a akademickou dráhu. Z knihy je znát zájem na smysluplném směřování vysokého školství. Prudký se k němu vyjadřuje v samostatné kapitole. Sdílí obavy některých sociálních a humanitních vědců z ekonomizace vzdělávání a nabízí vizi směřování vysokých škol postavenou okolo vztahově chápaného pojetí svobody. O tom, jakou vizi směřování vysokých škol mají Pabian a Šima, je obtížnější psát. Nelze říct, že žádnou vizi nenabízejí, ke směřování systému vysokoškolského vzdělávání se ale v publikaci takto soustředěně a rozsáhle jako Prudký nevyjadřují. Lze usoudit spíše z dílčích analýz v druhé kapitole, jaký je jejich postoj k dalšímu směřování vysokoškolského vzdělávání. Tradičně se kritika současného vysokého školství a jeho reformy zaměřuje na to, jak nové přístupy a politiky proměňují (či mají v plánu proměnit) akademický étos a kvalitu vysokoškolského studia. Pabian a Šima jsou k tradičním – pojmem Martina Trowa – elitním rysům českého vysokoškolského vzdělávání kritičtí. Ve svých příspěvcích ukazují na konkrétních příkladech, jak (některé) vysoké školy doplácí na akademicky nastavené standardy (nutný počet docentů pro akreditace programů a ustavené rovnítko mezi výzkumem a základním výzkumem) a jak tyto standardy brání rozrůzněnému systému vysokého školství.

Prudký volá po tom, aby byly vědní politiky postavené na nějaké teorii, protože takto zakotvené by se pak nestaly výsledkem přetahování mezi různými nátlakovými skupinami. Ovšem teorií vztahovaných k vysokému školství je velké množství a některé z nich jsou vyloženy protichůdné. Nalezené jedné, konsensuálně přijaté jak akademickou, tak politickou obcí se nezdá být uskutečnitelné. Vzdělávací politiky – jako ostatně všechny veřejné politiky – zřejmě vždy budou kolbištěm různých názorů, idejí a ideologií. Jde o to, aby do tohoto prostoru vstupovalo více fundovaných (o tom není sporu) diskutérů s různými názory, aby pak – jako například stávající vysokoškolské politiky stojící za připravovanou reformou vysokého školství – nepůsobily jako ty jediné možné a nevyhnutelné. V tomto ohledu je přínos autorů skutečně zásadní, protože právě takové další hlasy v publikaci přinášejí.

Alice Červinková